

Мактабгача таълим муассасаси ходимларининг умумий йиғилиши зарурият туғилганда бир йилда камида 2 марта ўтказилади. Йиғилиш ходимларининг 50% иштирок этгандагина қарор қабул қилиш ҳуқуқига эга.

Мактабгача таълим муассасаси умумий йиғилиши компетенцияларига қуйидагилар киради:

- Жамоавий шартномаларни қабул қилиш;
- Мактабгача таълим муассасаси мудираси билан жамоавий шартномалар тузиш, унга ўзгартиришлар киритиш, уни тўлдириш ҳамда

Адабиётлар

1. Ахмедова Н.К. Умумий ўрта таълим мактаблари раҳбарлари бошқарув фаолияти самарадорлигини ошириш назарияси ва амалиёти: Монография. – Тошкент: “Фан”, 2013.109-б.
2. Вазина К.Я., Петров Ю.Н., Белиловский В.Д. Педагогический менеджмент. – М.: Педагогика, 1991. –С. 136.
3. Валихўжаева Ф.Б. Талабаларни МТМда болаларга эстетик тарбия беришга тайёрлаш. Пед. Фан. номз.дисс. –Тошкент: 2005. 139-б.
4. Мамедов К.К. Мактабгача ёшдаги болалар ва ўқувчиларнинг ақлий ривожланиш хусусиятлари. Псих. фан. доктори. Автореферат. Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети. –Т.: 2004. 50-б.

РЕЗЮМЕ

Мақолада мактабгача таълим, мактабгача таълимнинг сифати, мактабгача таълимнинг давлат талаблари ҳам янги ижтимоий буюртмадан келиб чиққан ҳолда такомиллаштириш, мактабгача таълим соҳасидаги ислохотлар каби масалалари ёритилган.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящается вопросам усовершенствования качества дошкольного образования, государственных требований, предъявляемых к нему с учётом новых социальных заказов, а также вопросам проводимых реформ в сфере дошкольного образования.

SUMMARY

The article is devoted to the issues of preschool education development of the quality of preschool education, improving preschool education based on new social order and requirements on preschool education put by the state, and reforms in the sphere of preschool education.

ҚАРАҚАЛПАК ХАЛҚЫНДАҒЫ ЫРЫМ ХАМ ТҲЙЫМ СӨЗЛЕРДИҢ ТӘРБИЯЛЫҚ ӘҲМИЙЕТИ

А.С.Исмаилов – излениўши

Әженияз атындағы Нәкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: анъана, урф-одат, ирим, миллий тарбия, одоб-ахлоқ, маъанвият, насихат.

Ключевые слова: традиции, обряды, суеверия, национальное воспитание, этика, эстетика, духовность, заветы.

Key words: traditions, rituals, superstition, national education, ethics, aesthetics, spirituality, covenants.

Халқымыз хәмме ўақыт жәмийеттеги хәм жеке турмыстағы әҳмиетли ўақыяларды салтанатлы түрде белгилеўди үрдис етип, әсирлер даўамында өз дәстүрлерин, үрп-әдетлерин қәлипестиреди хәм оны жәмийетлик турмыс елегинен өткереди. Бул дәстүрлер, салт-саналар, үрп-әдетлер өз нәўбетинде ол адамлардың дүньяға көзқарасына, әдеп-иқрамлық сыпатларына тәсир етип орынланады. Дәстүрлер, салт-саналар, үрп-әдетлер халықтың психикалық өзгешелигин, мәдениет раўажланыўының дәрежесин көрсетиў арқалы, оларды басқа халықлардан айырып туратуғын белгилердиң де түри болып есапланады. «Хәр елдиң салты басқа»... деўдиң мәниси де усында.

Дәстүрлер белгили бир үлкен жәмийеттиң, жәмәәтшиликтиң руўхый талабының тийкарынан келип шығып, өзгеше бир белгилери, қәсийетлери арқалы көзге түсип сол адамларды бириктириўдиң хәм беккемлеўдиң күшли қуралы болып есапланады. Соның менен қатар дәстүрде, үрп-әдетлерде адамлар өзине-өзиниң жеке қатнасын таныйды. Бунда адамлардың дүньядағы затларға хәм тәбият кубылысларына жеке миллетлик хәм кәсиплик өзгешелиги пайда болады.

Дүньядағы барлық халықлардың әсирлер бойы тәртипленип, жыйнақланған үлгили, даналық сөзлери менен үрп-әдети, салт-дәстүрлери бар. Бул үлгили сөзлер өмир шынлығы, халықтың турмыс-салты менен тиршилигин, халықтың руўхыятына, жәмийеттиң раўажланыўына әҳмиети жүдә үлкен. Уллы адамлардың хәр түрли мазмунда айтқан ой-пикирлерине, үлгили сөзлерине ой жуўырта отырып, олардың тийкарында салт-дәстүрлер менен тамырлас ырымлар менен тыйымлардың турғаны гүмансыз. «Ел боламан десең бесигинди дүзе» дегениндей, уллы инсанларды тәрбиялаўда ата-бабаларымыз жолы, нақыл-мақаллар, шешенлик сөзлери менен қатар биз сөз етип атырған тыйым сөзлер менен ырымларға да итибар қаратыў лазым.

Бүгинги күнде тәрбиядағы баслы бағдар – хәр бир инсан ең алды менен өз халқының перзенти, өз ўатанының азаматы болыў керек екенин ядымызда тутыўымыз керек. Сон-

бажарилишини назорат қилиш ҳақида музокаралар ўтказиш учун вакилларни белгилаш;

- Жамоавий шартномаларнинг бажарилиши ҳақидаги ҳисоботларни тинглаш кабилар.

Кўриниб турибдики, мактабгача таълим муассасаларини бошқаришнинг ўзига хос жиҳатлари билан талабаларни тизимли тарзда таништириб бориш уларда бошқарувға хос билим ва тажрибаларни шакллантириш имконини бериб, истиқболдаги педагогик фаолиятларининг самардорлигини таъминлашға хизмат қилади.

Халқымыздың тәрбиялық қураалларының күнделикли қолланылатын үлги, түрлериниң бири-тыйым сөзлер. Бул сөзлер еси кирген балаларға жаман әдет, жат пейил, орынсыз қылық, терис минезлерден сақландырып барған. Бул балалар менен жасларға «жийрен жаман әдеттен» дегендей, жаман ислерден сақландырып, жақсылыққа еликлеў, мақсетинен шыққан таза халықлық педагогикалық түсиник. Мине, усы арқалы олар адамды унамсыз минез, орынсыз жаман қылықлардан сақландырып турады. Мәселен, халық түсинигинде дизени қушақлаў - жалғыз қалыўдың, жас үлкенниң жолын кесиў - әдепсизликтин, қолды төбеге қойыў ел-журттан безиниўдин, асты төгиў - ысырапшылықтың белгиси деп билген хәм ондай ерси ислерге қатаң тыйым салған. Ел ишинде тыйым түрлерине байланыслы сөзлер көплеп ушырасады.

Халқымызда «баланы – жастан» деген сөз бар. Усыған бола биз балаға жақсы менен жаман ҳаққында көп нәрселерди үйретиўмиз, гейде белгили бир нәрселерден тыйып отырыўымыз керек. Көп жағдайда, мысалы, «жағынды таянба», «табалдырықты басып турма» деп айтқанымыз бенен, балаға оның мәнисин-мағанасын түсиндирместен, «жаман болады» – деп бир аўыз сөз бенен шеклеймиз. Мине, усы мәселеге нәзер аударатуғын болсақ, балаға «болмайды, ислема, жаман болады» дегеннен көре неге олай ислеўге болмайтуғынын айтар болсақ, есинде сақлап жүрери анық.

Тыйым сөзлердиң биразы қыз баланың тәрбиясына тик

келей байланыслы болса, бәзи бири ул баланың ер минезли азамат болыуына жол ашады.

Қызлар менен келинлерге байланыслы айтылған ырым-лар хәм тыйым сөзлерге нәзер аударатуғын болсақ, бизиң халқымызда қыз бала тәрбиясына айрықша қарағанын, қызды қапа қылмай, барынша әлпешлеуге тырысқаны «қыз бала үйине қонақ» деген хұрметли түсиниктиң турғанын сезиў қыйын емес.

* Қыз баланың сыртынан өсек айтқанның дәўлети қайтады.

* Қыз бала есик алдына жығылса, сол үйге соның аўырлығындай байлық келеди.

* Қыз бала бөпени жақсы көрсе, турмыста көп бөпели болады.

* Аға-жеңгени сыйлаған қыздың ығбалы артады.

* Қыз бала мүйеште көп отырса, турмысқа кешигип шығады [1:497-498].

Келин болып түскен жас қызды өз тәрбиясында тәрбиялаўда ене, абысынлар мектеби де әҳмийетке ийе. Жас келинге: «ата-ененниң, қайын ағаларының төсегине отырма, олар жатқан жерге жатпа!» деп, оларға үлкен хұрмет пенен қараўға тәрбиялайды. Үлкенлер ямаса ата-аналар да баласының төсегине отырыўға, жатыўға болмайды. Бул әлбетте, әзелден қиятырған неке ызамаына байланыслы, оның муқаддес екенин түсиниў кереклигиниң белгиси. Усы тәртип бүгинге дейин сақланып келген.

Жас келинлерге: қазанды есик жаққа қойма, ол қуласа: «несийбе төгиледи, ырыс кетеди» деп айтады. Қазанды қыйсайтып аспайды, ырыс шашылады деп ырымлайды.

*Қолды тарақлаўға, артқа қаўсырып жүриўге болмайды – бул қолы байланған тутқынды еске салатын жаман ырым деп есапалаған.

*Аўылдан атқа минип атланғанда артынан ийт ерип шыкса, қуўалап зорлық пенен изине қайтармайды – себеби ийт ийесине тилеклес, сонлықтан ийтти қуўса, берекетти қашырады, жолы болмайды деп есаплайды, сонлықтан буны жолы болар деп, жақсылыққа жорыйды.

*Үйде отырған қонақты бармақ пенен санамайды – тек мал менен қолға түскен тутқындарды ғана бармақты шошайтып санаған, бунда адам басы азаяды дегендей түсиник бар.

*Белин таянбайды – себеби жақын адамы қайтыс болғанда жоқлаў айтып жылаған ҳаял ғана белин таянады.

*Жақты таянбайды – қайғы-хәсиреттен әбден шаршаған адам ғана жағын таянады.

*Бетти басыўға болмайды – қайғы-хәсиреттен шаршаған адам ғана бетин басады.

*Жер таянып отырмайды – жақынынан айырылған адам ғана жер таянады.

Ер балаларды тәрбиялаўға пайдаланылған қағыйдалар менен ырымлар жүдә көп. Төменде биз солардың бәзи бирине ғана нәзер аударамыз:

*Бос ерге минбе – себеби қуры ерге миниў – аты өлгенликтің белгиси.

*Аўылға ат пенен шаўып келиўге, үйге жуўрып кириўге болмайды. Бул қәйип-қәтер болса, ел шетине жаў келгенде, хабар бериўши келди деген жаман ырымға саналады. Егер сүйиниши хабар болса, шаўып келиўге болады. Бирақ «сүйиниши, сүйиниши!»,- деп бақырып келиў керек.

*Ер баланың киндигин ырымлап, «үй күшик болмасын»

Әдебиетлар

1. Қарақалпақ фольклоры. Көп томлық 77-87-томлар. -Нөкис: «Илим» 2014.
2. Әлеуов Ә. Саламат бала тәрбиясының дереги халықлық тәлим-тәрбияда. // «Әмударья», 2014. №3. 27-35- б.
3. Абдиев А. Қарақалпақ ырымлары. -Нөкис: 2014.

Мақолада халқимизнинг урф-одат, дастурлари хақида сўз юритилади. Умуман айтганда, маданий меросларни баҳолаш эски анъаналар билан урф-одатлармизни ўргатиш масалалари ўзиниң олдиға қўйған мақсадиға эришиш йўлида, шу билан бирға шу йўлда одамларни, айниса, ёшларға миллий тарбия бериш, маънавиятли ва одоб-ахлоқли килиб тарбиялашда ирим ва тақик сўзларнинг аҳамиятли эканлиги хақида ёшлармиз маълумот олиши мумкин.

РЕЗЮМЕ

В статье речь идёт о традициях и обычаях нашего народа. На пути к достижению поставленной перед собой цели наша молодёжь может получить сведения о вопросах оценки культурных наследий, пропаганды старых традиций и обрядов, о важности суеверия и запретных слов в духовном и эстетическом воспитании людей.

SUMMARY

The article deals with the traditions and customs of our people. On the way to achieve the goal, our teenagers can get information about the issues of assessing cultural heritage, propagating old traditions and rites, the importance of superstition and forbidden words in the spiritual and aesthetic education of people.

деп кырдан асырып ылақтырып жибереди, ал қыз баланың киндигин «үйдиң қуты болсын» деген ырым менен ошақ түбине көмеди.

*Ер балаларға бас кийимин береўге болмайды, басындағы бағы таяды деген түсиникти билдиреди.

*Ерин сыйлай алмаған ҳаял, елин сыйлайды деп дөмеленбе.

*Дизени, табанды тартыўға болмайды. Аўырыўға жолыққанда ғана дизе менен табанды тартады.

*Дизени қушақламайды. Бул «бийперзент қалдым», «диземнен басқа қушақлаитуғыным қалмады» деген жаман ырымды билдиреди.

*Қызларға аяқ көтериўге болмайды себеби бул әдепсизликке жатады.

*Хадалды ҳарам менен араластырма.

*Сынық айнаға қараўға болмайды себеби, жин шайтанды көриўи мумкин.

*Сабырлы болыў ақыллы, иманлы адамның иси.

*Жуўған қолды силикпе, ырысқы-несийбе кетеди.

*Адамға қарап қолды шошайтыў – әдепсизлик белгиси.

*Бармақты, қолды орынсыз аўызға салыўға болмайды, бул да әдепсизлик белгиси.

*Аяқ-қолды жип пенен байлаўға болмайды. Себеби, бул қол-аяғы байланған тутқынды еске салады.

*Басты шайқаўға, тисти қайрай бериўге болмайды.

Руўхый кеселлик пенен аўырған адам ғана солай етеди.

*Таңлай қағыўға болмайды. Үй ишинде таңлай қаға бериў – жаманлық (өлим-жетим) шақырыў белгиси.

*Қуран оқығанда күлиўге, Қуран китапты жерге таслаўға болмайды. себеби ол – киелли китап.

*Аяғың тартпаған жерге барма.

*Үйге кирген жыланды өлтirmeйди. Басына ағарған тамызып, шығарып жибереди. Себеби, геї ўақытларда периштелер жылан көрнисине кирип, жер бетин шарлайды екен. Сонлықтан жылан көрнисинде келгенлердин айрым-лары периште болыўы да мумкин деген түсиник бар.

*Бөпе шалқасынан тыныш уйықласа, елге белгили азамат болып өседі, бүкленип уйықласа, уайымшыл, ериншек болады. Ет бетинен жатып уйықласа, ойшыл болады. Егер аяқ-қолын еркин созып уйықласа – болажақ батыр, даналықтың белгиси.

*Күн батар алдында уйықлаўға болмайды, оны жаман ырымға болжайды.

*Сүтти аўқатты төгиўге болмайды, бул ысырап саналады.

*Қыз баланы урыўға болмайды [3:33].

Улыўма айтқанда, мәдений мийрасларды баҳалаў ески салт-дәстүрлер менен үрп-әдетлеримизди үгитлеў мәселелери өзиниң алдына қойған мақсетине ерисиў жолында, соның менен бирге сол жолда адамларды, әсиресе жасларға миллий тарбия бериў, руўхый хәм әдеп-иқрамлылық жақтан тарбиялаўда ырым хәм тыйым сөзлердиң әҳмийети жүдә үлкен.

Қайсы халық болмасын ол өзиниң әўладларына өз бойындағы барлық ең жақсы қасиетлерин тарбия процесслери аркалы жеткизиўге умтылады, өз елиниң миллийлигин көздиң қарашығындай сақлаўды, жаслар билимди, өнерли, мәдениетли, ер жүрек азамат болып жетиссе екен деп әрман етеди. Усылар аркалы халық өз жасларын миллийликке, өз миллийлигин түсиниўге, әдеп-иқрамлы, адамгершиликли болыўға тарбиялап келген.